

UTÓSZÓ

Krúdy Gyula életművének páratlan gazdagságát évtizedek óta méltatja az irodalomtörténet. Általános vélemény, hogy Krúdy a magyar irodalom olyan kiemelkedő jelentőségű értéke, mint Jókai, Mikszáth, Gárdonyi vagy Móricz Zsigmond.

Az irodalmi közvélemény magányos, irányzatokhoz nem tartozó, a múlt emlékeit idéző, álmokat, illúziókat kergető, különös egyéniségnek tartotta Krúdyt, akinek alkotásai keserű, néha ironikus önvallomások, fájdalmas emlékezések, lemondó megnyugvások.

Sokan azt vallották, hogy a dzsentirréteg megkésített krónikása, aki képtelen volt kilépni osztálya szűk korlátai közül, nem tudott soha felzárkózni a polgári írók szemléletéhez, csak a középnemesi réteg lassú haldoklását siratta ironikus-nosztalgikus panaszjaival.

A dzsentri tűnt dicsőségén kesergő, jellegzetes Krúdy-írások száma valóban jelentékeny. Ennek az álmok birodalmába süllyedt világnak életre keltése során Krúdy tűnékeny emlékeket, furcsa, a nihil partján lebegő ködalakokat idéz, akiket az élethez már semmi sem fűz, akikre maga az író is csak nagyon távolról gondol, és akikről tudja jól, hogy nincs közük a XX. század valóságához.

Utolérhetetlen, sajátos hangulat árad ezekből az írásokból, és az író csodálatos biztonsággal találja meg mindig azt a sajátos stílust, melynek köntösében leginkább érvényesül művészete.

Az emlékekből és nosztalgikus vágyakból teremtett álmovilágot Krúdy mindig belülről éli át, és érzelmeit igyekszik mindig hűen kifejezni. Így ezek az álmok és látomásos írásait líraivá varázsolják, prózája poézissá nemesül. Ezért nehéz műveit meghatározott műfajba sorolni. Impresszionista festményekhez hasonlíthatnánk nagy részüket, vagy halk, távoli zenéhez, amely a vágyak húrjain varázsol szívünkbe elérhetetlen messzi tájakat, furcsa hangulatokat.

Ez a hasonlíthatatlan elbeszélőművészet különösen a Szindbád-írásokban érte el csúcspontját, ezekben a szimbolista, modern mesékben, melyekből ugyan hiányzik a csattanó, a bonyolult történettség, és mégis valóságos képet rajzolnak az olvasó elé az élet különböző megnyilvánulásairól. Krúdy, a nagy magányos, az *Ezeregyéjszaka* kalandos hajósának, Szindbádnak álarcában járja be azokat a vidékeket, ahol fiatalkorát vagy életének legszebb napjait töltötte, hogy átélje a messze tűnt időket. Az ifjúkori tettvégyat szomorú tudatossággal szelídíti hangulatokká ezekben az elbeszélésekben, és csodálatos írásművészetével ejti rabul az olvasót.

Az álmok és víziók áradása mégsem jellemzi a teljes Krúdy-életművet.

A kaleidoszkópszerű Krúdy-világnak vannak más területei is. Történelmi tárgyú elbeszéléseiben, regényeiben a megrongások és emlékezések határozott értékítéleteknek adják át helyüket, és az árnyak játékát a történelmi tények szűk

térre szorítják. Krúdy történelmi műveiben a stílus is módosul a műfaj támasztotta igényeknek megfelelően, és a szereplő személyek cselekvései is természetesebbé, közvetlenebbé válnak, az események következményeinek áttételes közlése helyt ad a párbeszédnek. A történelmi epika szabályai az álmok és látomások számára nem nyitnak tág teret. A fiatal olvasó is megérzi némelyik elbeszélésben a Mikszáthra emlékeztető hangot, a történelmi alakok rajzában a romantika mellett az emberi gyarlóság jeleit, sok esetben az író ítéletét is. Pl. *Az ágyúgolyó* c. elbeszélés a maga szelíd módján ugyanazt mondja az inszurrekcióról, mint Petőfi a győri „vitézség”-ről.

A kiemelkedő jelentőségű történelmi sorsfordulókat ábrázoló Krúdy-írások már keresik azokat az eszméket, melyek egy boldogabb jövő távlatait tárják a szereplők elé. A látomásos elemek száma csökken, és különös erővel nyilvánul meg az író légkörteremtő készsége.

Krúdy maga azt vallotta, hogy a történelem csak a pusztá tényeket nyújtja, a kikerekítést az író képzeletére kell bízni.

Élt is ezzel a lehetőséggel. Társadalombíráló érdeklődése bővült, lélekrajza merészebbé vált történelmi műveiben.

Ez a változás különösen az életének utolsó évtizedében alkotott művekben válik nyilvánvalóvá. Fiatalkori írásai inkább a gyermekkor emlékeiből, a Komáromot védő nagypapa elbeszéléseiből, vagy a Rákóczi-korról olvasott történetekből táplálkoznak.

Történeti írásaiban, ahogy az ábrándok világából a valóságos felé halad, elmaradnak az álomszerű tájak, megszűnik a ködös természet- és társadalomlátás. Az élete végén írt történelmi regények kialakuló új életszemléletének, romanti-

kája szertefoszlásának igen erős bizonyítékai. Történelmi írásai nem a képzel, hanem a valóságos múlt talajában gyökereznek. Az író egyre jobban megéri a XX. század romantikátlan korszellemét, a realiztikus alkotások iránt támasztott igények létjogosultságát.

Kötetünk első hat elbeszélése a szepesi városok leányainak történetét meséli el. Az egymással összefüggő történetek az iparosodó szepesi települések, a szepesi tájak és a lengyel királyi udvar világát mutatják be. Krúdy ezekben az írásokban Szaniszló lengyel királyt emlegeti, aki két ízben – 1704–1711-ig és 1733–1736-ig – uralkodott a lengyel trónon. Így ezeknek a történeteknek voltaképpen a Rákóczi-korban vagy ezt követően kellene lejátszódnuk, ennek azonban el-
lentmond korrajzuk. Inkább a XV. század társadalmi és gazdasági viszonyait tükrözik; az író maga is említi egy helyütt, hogy Mátyás felvidéki hadjárata után lakatlan maradt rablóvárba vetődtek hősei.

A kötet három kiemelkedő jelentőségű írása közül az első a Jagelló-kort és a mohácsi tragédiát elemzi *Árnyékkirály* címmel. A mű a mohácsi tragédia felé vezető utat és II. Lajos sorsát tárgyalja, az író később *Mohács* c. regényének szövegébe dolgozta bele ezt a korábbi írását.

A Rákóczi-kort bemutató elbeszélések közül kiemelkedik *A szabadság csillaga* című írás.

A kötet harmadik legfontosabb története *A mécses elalszik* című kisregény, melyben Krúdy Martinovics életének teljes ívét rajzolja meg erőteljes vonásokkal.

A három terjedelmesebb mű köré csoportosulnak a Mátyás királyról, a Rákóczi-korról és az 1848–49-es időkről szóló történetek.

Az ágyúgolyó című elbeszélés a napóleoni kor nemesi inszurrekciójának egy epizódját mutatja be, míg *Az utolsó nemesi felkelés* – címétől eltérően – az 1867-et követő időszak bomló feudális közállapotait tükrözi.

A kötetet záró három portré a XIX. századvég és az ébredő XX. század történelmi sorsfordulókat teremtő eseményeinek tömör összefoglalója.

A főbb elbeszélések általános jellemzője, hogy hősiük haladó eszméért küzd, és ezt a küzdelmet az író mindig mély rokonszenvvel kíséri. Világosan látja, hogy a közársági mozgalom, a magyar jakobinusok törekvése döntő történelmi sorsfordulót jelent, de látta a mozgalom hibáit is, különösen azt, hogy nem tudtak kapcsolatot teremteni a néppel.

Krúdy műveit a történelmi valóság vázára építette, és a többi – miként ezt maga is vallotta – saját fantáziája teremtette. Ez az írói képzelőerő különös embereket teremtett, régi krónikák titkairól lebbentette fel a fátylat, szándékok és törekvések homályba merült útjait világította meg olyan művészi erővel, mely ma is töretlenül hat idősebb és fiatal olvasóra egyaránt.

Krúdy ma még kevésbé gyakori az ifjúság olvasmányai között. Emlékeztetőül hadd soroljuk fel az utóbbi időkben megjelent s a könyvtárakban megtalálható ifjúsági válogatásokat:

Ki jár az erdőn? Mesék és gyermektörténetek. Vál. Tóth Lajos és Udvarhelyi Dénes. 1962, Magvető Kiadó. 195 old.

A lőcsei kakas. Kisregények és elbeszélések. Vál. Tóth Lajos és Udvarhelyi Dénes. 1962, Magvető Kiadó. 356 old.

A százgalléros. Válogatott elbeszélések. Vál. Tóth Lajos és Udvarhelyi Dénes. 1971, Móra Kiadó. 348 old. (Az író arcképével.)

Rózsa Sándor. A betyárok csillaga Magyarország történetében. Regényes életrajz. 1971, Móra Kiadó. 155 old. (Delfin Könyvek sorozat)

Udvarhelyi Dénes